

УДК 339.9 DOI:
JEL Classification: F2, F29, H10, H56

10.37332/2309-1533.2021.7-8.17

Живко М.А.,
канд. екон. наук,
заступник директора навчально-наукового інституту
міжнародних відносин ім. Б. Д. Гаврилишина,
Гонак І.М.,
канд. екон. наук,
Іващук О.В.,
аспірант*,
Прінц В.А.,
аспірант**,
Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль

ЕКОНОМІЧНЕ СУПЕРНИЦТВО КРАЇН В УМОВАХ МІЛІТАРИЗАЦІЇ НАЦІОНАЛЬНИХ ЕКОНОМІК

Zhyvko M.A.,
can.d.sc.(econ.), deputy director
Honak I.M.,
can.d.sc.(econ.),
Ivashchuk O.V.,
postgraduate student,
Prints V.A.,
postgraduate student,
West Ukrainian National University, Ternopil

ECONOMIC RIVALRY OF COUNTRIES IN THE CONTEXT OF THE MILITARIZATION OF NATIONAL ECONOMIES

Постановка проблеми. Швидка зміна геополітичної ситуації в світі стає рушійним чинником внутрішніх перетворень у країнах та важливою детермінантою змін у траєкторії розвитку світової економіки. Події середини ХХ ст. показали неочікувану досі здатність країн об'єднуватися задля вирішення своїх інтересів через розробку спільної зовнішньої політики щодо третіх сторін. Якщо наприкінці 40-х рр. основною метою було відбудувати економіку країн, які були втягнуті у військові дії, то з періодом «холодної війни» до економічного чинника додався геополітичний, який посилив ідеологічне протистояння та напруженість в світі.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Зростаюча глобалізація в 90-х рр. ХХ ст. відкрила нові можливості для країн, що розвиваються, тому динамічний розвиток та інклюзивність глобальної економіки відіграли ключову роль у частковому вирішенні масштабних завдань, поставлених у порядку денному щодо досягнення Цілей Тисячоліття та сталого розвитку на період до 2030 року. Таким чином країни периферії отримують більше шансів наблизитися до ядра. Оцінюючи тенденції формування сучасної гео економічної та геополітичної структури світу, помітно, що формується нова багатопольярна модель світового економічного порядку, в якій, поряд із традиційними, з'являються нові центри економічної та військової сили. Останнє суттєво деформує глобальний простір, адже переваги країни в економічному потенціалі досить часто підкріплюється нарощенням військової могутності, тим більше, що у протидії використовуються різні стратегії, які поєднують елементи економічних та інформаційних війн, відсуваючи на другий план питання багатостороннього співробітництва. Економічні війни залишаються найбільш радикальним методом економічного суперництва. В залежності від бажання сторони, економічна війна проводиться з метою захоплення іноземних ринків (наступальна торговельна війна) або попередження чи зупинення торгово-економічної «окупації» національної економіки (оборонна торговельна війна) [1].

* Науковий керівник: Кравчук Н.Я. – д-р екон. наук, професор

** Науковий керівник: Іващук І.О. – д-р екон. наук, професор

Разом з тим, досягнення компромісів сприяє вирішенню проблем економічного характеру з огляду на ступінь глобальної інтеграції країн. Тому глобальний світ, який швидко змінюється, змушує країни подивитися на реалізацію національних інтересів та забезпечення національної безпеки під іншим кутом зору: сьогодні недостатньо володіти конкурентними перевагами, а потрібно володіти інструментарієм, який допоможе країні реалізувати її конкурентні переваги. Мова йде про появу нового терміну – економічне суперництво країн, яке передбачає використання ними не лише економічних методів, а й інших для реалізації своїх конкурентних переваг та реалізації інтересів. Конкуренція, вказує на те, що країни конкурують між собою за доступ до певних обмежених благ. П. Хенсел вважає, що суперництво – це процес, який передбачає певну тривалість і послідовність, але необов'язково виражається в збройній сутичці, навіть якщо у сторін є якесь відчуття загрози [2].

Американський дослідник К. Райт вважав, що «суперництво» (англ. *rivalry*) – процес, в якому країни (чи інші соціальні суб'єкти міжнародного середовища) діють на шкоду один одного. При цьому конкуренція своєю чергою протиставляється суперництву тим, що вона існує сама по собі і не прив'язана до конкретних конфліктуючих або конкуруючих країн. Іншими словами, суперництво і конфлікти обов'язково передбачають наявність ідентифікованої супротивної сторони, з якою необхідно боротися [3]. Скот Беннет з канадського університету Макмастера пропонує при концептуалізації економічного суперництва ставити на чільне місце не питання про застосування або незастосування військової сили, а вирішення спірної проблеми. Відповідно до такого підходу, суперництво може трактуватися як тривала конкуренція в контексті вирішення однієї або ряду проблем [2].

Можливості застосування військової сили для країн при вирішенні суперечок економічного характеру змушують їх все більше уваги приділяти питанням мілітаризації. Мілітаризація стає об'єктивним наслідком розвитку науково-технічного прогресу, який спричинив справді революційні зміни в усіх галузях економіки та супроводжується зростанням комп'ютеризації виробництва та віртуалізації глобального простору. Саме у мілітаризованій економіці очевидно проявляється концепція Гелбрейта про концентричні кола «техноструктури», в таких корпораціях ефективно поєднуються капітал, наукові кадри та технічні можливості і вони, при добрій організації, фактично стають посередником між фінансовими центрами, державними військовими програмами та результатом субсидованого розвитку науки та університетів [4]. Такі корпорації за підтримки держави стають основою її силового впливу у вирішенні просування власних інтересів, але загрозою є формування монополії сучасної технології репресивної системи, адже такі корпорації мають ряд економічних переваг, а сама мілітаризована економіка починає відігравати, крім економічної, ще й політичну роль, що при невмілому керівництві може становити загрозу усій системі безпеки у світі.

У зарубіжних наукових виданнях багато дискусій точиться щодо впливу мілітаризації на розвиток національних економік та забезпечення економічного зростання, але важливо оцінювати цей вплив для різних груп країн, із різним рівнем економічного розвитку, для яких ефекти будуть суттєво різними [5], як і для країн, де і так напружена внутрішня ситуація із забезпеченням миру і безпеки [6]. Разом з тим, питання ролі мілітаризації економік у вирішенні економічних суперечок країн залишається поза увагою.

Постановка завдання. Метою даного дослідження є розкриття особливості реалізації економічного суперництва країнами при зростаючій мілітаризації національних економік та здійснення оцінки залежності конкурентоспроможності країн від стратегічних імперативів економічного суперництва, серед яких виокремлено і окремі показники мілітаризації.

Виклад основного матеріалу дослідження. Традиційно ідентифікація країн-основних суперників здійснюється на основі визначення позицій країн за рядом показників, які відображають основні складові соціального-економічного розвитку, або ж на основі індексного підходу. Відсутність єдиної методики оцінювання позицій країни за рівнем економічного суперництва породжує численні непорозуміння та підміну понять. Зокрема, у багатьох дослідженнях економічна конкуренція розглядається за змістовим навантаженням як синонім економічному суперництву, відповідно, рівень конкурентоспроможності країни виступає вимірником стану економічного суперництва. Вважаємо такий підхід не цілком об'єктивним, адже економічна конкуренція може бути лише одним із вимірників економічного суперництва.

Економічне суперництво країн у глобальній економіці та конкуренція як основний його драйвер перебувають у центрі уваги вітчизняних і зарубіжних науковців, міжнародних дослідницьких центрів. Міжнародні організації проводять оцінювання та ранжування за показниками, які відображають як саму глобальну конкурентоспроможність, так і її складові. Водночас є проблеми методологічного характеру, пов'язані із неможливістю формування статистичних даних для багатьох країн світу. Наприклад, для окремих країн світу варто було б здійснити аналіз конкурентоспроможності, щоб виявити конкурентні переваги, однак зробити це неможливо (наприклад, Афганістан). Окрім того, в останні два роки змінено методологію визначення індексу глобальної конкурентоспроможності та представлення його у версії 4.0, що пов'язане зі змінами, які спричинила революція 4.0, необхідністю

охоплення країн із різним рівнем економічного розвитку, зростанням відкритості ринків поряд із застосуванням захисних заходів в окремих сферах.

Також оцінювання національної економіки лише з позицій забезпечення необхідних темпів економічного зростання є неповним. Як підтверджують емпіричні розрахунки, країни є поляризованими за показниками соціально-економічного розвитку, екологічного навантаження на економіку, привабливості для іноземних інвесторів і зарубіжних торговельних партнерів. Якщо ж оцінювати конкурентоспроможність країни, то, безумовно, одним із головних показників є Індекс глобальної конкурентоспроможності, який визначається Світовим економічним форумом. Він містить значну кількість сфер дослідження, охоплює внутрішній ринок країни, макроекономічні показники, інфраструктуру та розвиток інституцій, освіту, ринок праці, інноваційну економіку та інші. Водночас є фактори, які не враховані при оцінці конкурентоспроможності, проте суттєво можуть впливати на позиції країни у глобальному просторі, наприклад, мілітаризація та екологізація національних економік, що відображають базові стратегічні імперативи суперництва країн.

Концептуальний базис економічного суперництва формують зовнішньополітична та зовнішньоекономічна доктрини країни, бо саме вони визначають її національні інтереси та ті механізми, які вона задіює для їх досягнення. Зовнішньополітична доктрина дає можливість країні адаптуватися до структурних змін у міжнародних відносинах, обґрунтовує пріоритети її зовнішньої політики та зовнішньополітичний курс із врахуванням реалій геополітичних процесів. Зовнішньоекономічна доктрина країни визначає стратегію її поведінки в глобальній економіці, основні ресурси та економічний потенціал, конкурентів та суперників. Вона є основою позиціонування країни на світових ринках, залучення іноземних інвесторів, пошуку зовнішньоторговельних партнерів тощо. Відповідно, основні положення національної економічної та зовнішньополітичної доктрин відіграють важливу роль у формуванні базових пріоритетів економічного суперництва.

Економічне суперництво доцільно розглядати у двох виявах: як позитивне явище, яке свідчить про високу конкурентоспроможність країни і здатність утримувати міцні позиції у захисті національних інтересів, і як негативне явище, що виявляється в агресивній експансіоністській політиці, коли відносини між країнами загострюються, що підтверджує дихотомію його результативності.

Враховуючи історичні аспекти виникнення економічного суперництва, передумови та сучасні тенденції, пропонуємо серед базових його імперативів виокремити ті, які визначають основні сучасні тренди економічного суперництва: екологічність розвитку, соціальну орієнтацію бізнесу, мілітаризацію економік, інформатизацію, інноваційність, розвиток людського капіталу (рис. 1).

Рис. 1. Теоретична модель економічного суперництва країн у глобальній економіці
Джерело: розроблено авторами

Одні імперативи, такі як екологізація та соціалізація глобального розвитку, обумовлені впровадженням принципів сталого розвитку, проявляються через встановлення різного роду правил та стандартів, більшість з яких є обов'язковими для дотримання, але не завжди дають можливість

країнам отримати значимі переваги в глобальній економіці. Інші продиктовані вимогами часу – інноваційність та інформатизація, і є об'єктивними з точки зору процесів глобалізації, а такі, як мілітаризація економік відображає зміщення акценту у глобальній економіці до силових методів впливу на економічні процеси.

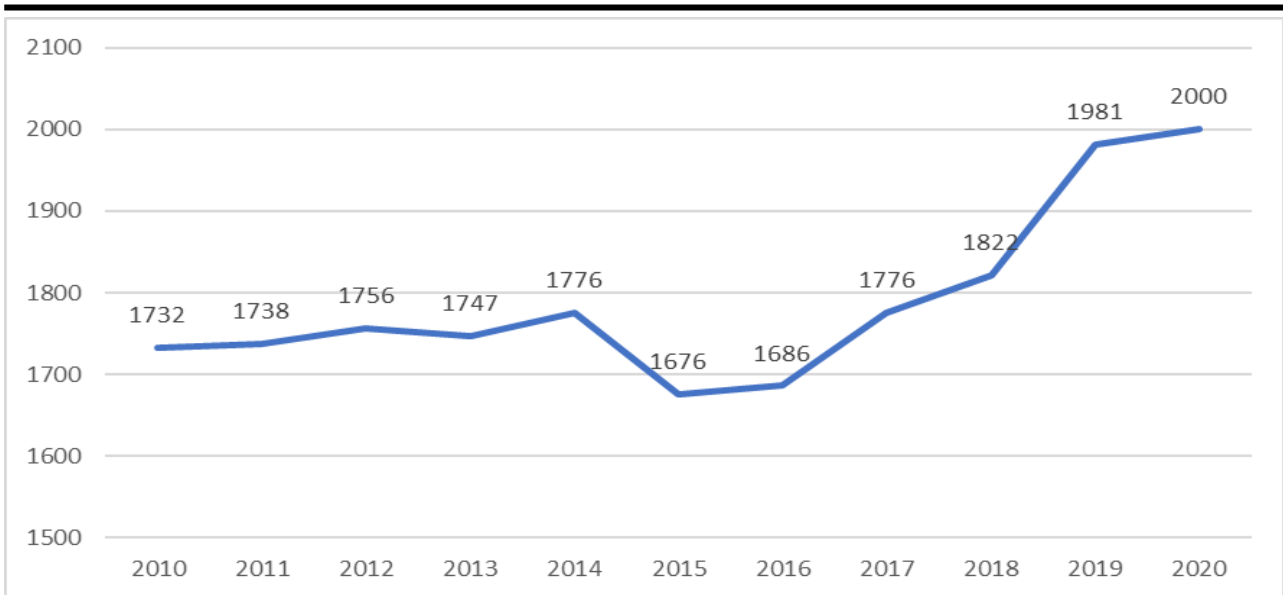
Традиційно конкурентоспроможна економіка асоціюється з економікою, для якої характерним є високий рівень ВВП або ж ВВП на одну особу. Позиціонування країн у координатах [індекс глобальної конкурентоспроможності; ВВП на одну особу] показує, що є країни, наприклад, Китай, які є конкурентоспроможними при невисокому ВВП на одну особу, та Катар, Сінгапур з високим ВВП на одну особу, які мають таку ж конкурентоспроможність, як країни з набагато нижчим показником.

При аналізі рівня економічного суперництва країн варто враховувати стан їхньої військово-економічної потужності, що оцінюється Індексом військової сили. Індекс Global Firepower (GFP) визначається на основі більш ніж 50 показників і відображає не лише військову складову, але й розвиток інфраструктури, географічні показники, володіння ресурсами, видатки бюджету на оборону та ін. За результатами оцінювання позиціонування країн за такими показниками, як Індекс військової сили та Індекс глобальної конкурентоспроможності, встановлено, що вибірка країн, що досліджується, є неоднорідною, проте багато країн-лідерів за рівнем конкурентоспроможності підкріплюють власні позиції військовими чинниками, лідерами за якими є США, Росія, Китай, Індія і Франція. Така тенденція буде зберігатися і у майбутньому, бо жодна країна не відчуває себе у безпеці через зростання амбіцій країн які претендують на світове лідерство, погіршення відносин між ними, виникнення локальних збройних конфліктів, зростання ймовірності терористичних загроз. Питання поєднання жорстких та м'яких інструментів у зовнішній політиці країни для вирішення проблем безпеки на практиці залишається відкритим [7]. Тому інструмент сили все частіше стає вирішальним при розв'язанні суперечок між країнами. Навіть країни, які є історично мирними та неконфліктними, в союзники обирають сильні з військової точки зору країни. Прикладом може бути Бразилія – країна мирних перемовин, яка в останні роки змінює свою військову доктрину та стратегію національної оборони [8] як член БРІКС: у рейтингу країн за Індексом військової сили у 2015 р. вона займала 22 позицію, а у 2019 р. – 13. Серед лідерів країн Південно-Східної Азії – Індонезія, яка посіла 16 місце у 2019 р.

Економічне суперництво за ресурси та ринки збуту на світовій арені призводить до військово-політичної та економічної напруженості у багатьох регіонах планети. Бо, на думку дослідників, надмірна мілітаризація може поглибити монополістичний контроль науково-технологічної, організаційної та кадрової політики; призвести до узурпації державних коштів; встановлення партнерства технократичних структур з провідними політичними групами та представниками влади і, як наслідок, прийняття ними участі у вирішенні загальносуспільних потреб [9]. Ще одним аспектом мілітаризації, на якому акцентують вчені, є негативний вплив цих процесів на навколишнє середовище, та впровадження концепції так званої «зеленої мілітаризації» [10].

Для підтримання країнами власних позицій, з огляду на мілітаризацію, актуалізується питання ефективного регулювання ринку зброї, впровадження обмежень прямого та опосередкованого характеру. Виробництво зброї для будь-якої країни є як економічно доцільним, так і виконує функцію захисту інтересів й забезпечення національної безпеки, тому її реалізація на глобальному ринку є предметом як міжнародного економічного співробітництва, так і глобального військово-політичного суперництва. Зазначимо, що особливості реалізації зброї на світовому ринку зумовлені певними обмеженнями, які пов'язані із: екологічними межами зростання виробництва, використанням та утилізацією зброї; технічною та фінансовою неможливістю безрозмірного нарощення виробництва та утилізації зброї; нерівномірністю забезпечення зброєю окремих країн і регіонів; наявністю різних (часто різнонаправлених або антагоністичних) економічних та політичних цілей окремих країн чи військово-політичних блоків, які можуть вдаватися до дій, що суперечать інтересам інших суб'єктів геополітики та економічній логіці; величезною енерго- та ресурсовитратністю виробництва зброї. Ці фактори відображаються на характері сучасних геоекономічних та геополітичних відносин між окремими країнами чи міждержавними об'єднаннями з приводу реалізації зброї на світовому ринку. Наявні відносини часто набувають гостроти, зумовленої соціально-економічною, інформаційною, правовою і військовою політикою, яку проводять зацікавлені країни та міждержавні об'єднання. Ці та інші важливі політичні та економічні події на світовій мапі змушують країни утримувати великі військові бюджети і світові військові витрати є значними (рис. 2).

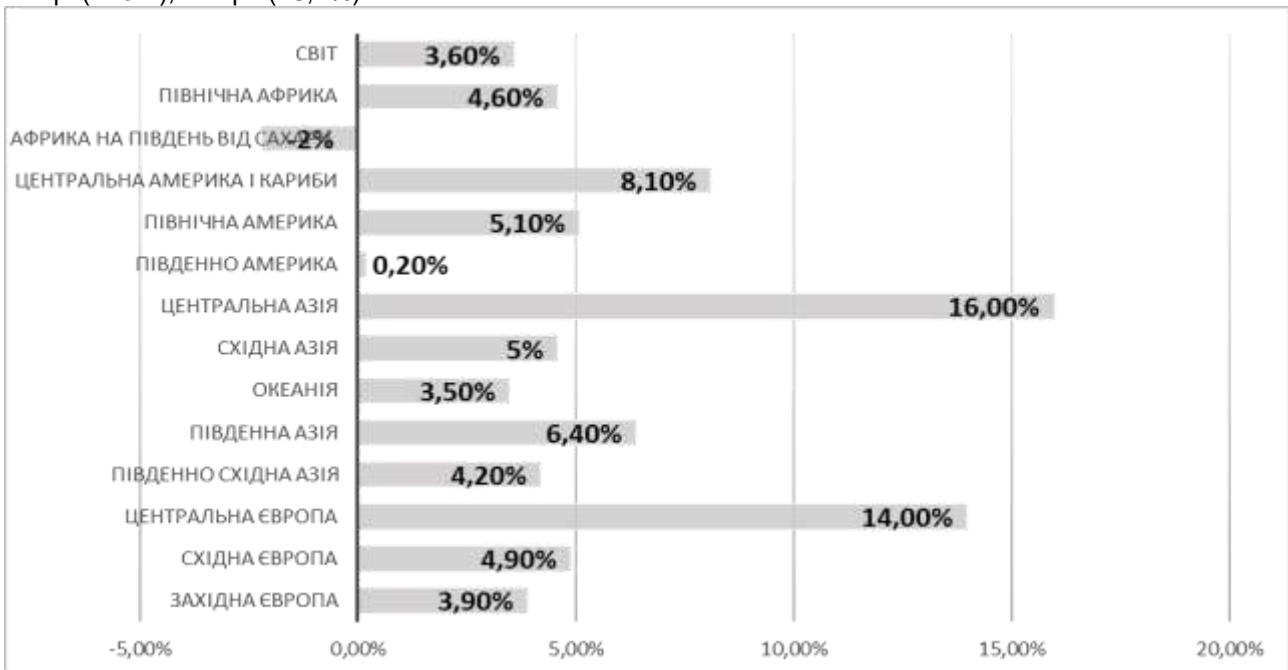
На Сполучені Штати Америки припадає третина загальносвітового обсягу військових витрат, на КНР – восьма частина світового обсягу військових витрат, на Росію – майже двадцята частина, на Саудівську Аравію – 4,5% загальносвітового обсягу військових витрат, Францію – 3,5%, Велику Британію – 3,4%, Індію – 2,8%, ФРН – 2,6%, Японію – 2,6%, Південну Корею – 2,1%, Бразилію – 1,8%, Італію – 1,7%, Австралію – 1,4% ОАЕ – 1,3%, Туреччину – 1,3%, на інші країни п'ята частина світового обсягу військових витрат [11]. Отже, основний обсяг витрат припадає на економічно розвинуті країни, які паралельно із модернізацією наявних озброєнь здійснюють постійну закупівлю новітніх високоефективних видів зброї як у національних виробників, так і на міжнародному ринку.

Рис. 2. Світові військові витрати у 2010–2020 рр., млрд. дол.

Джерело: побудовано авторами за даними Стокгольмського інституту дослідження проблем миру

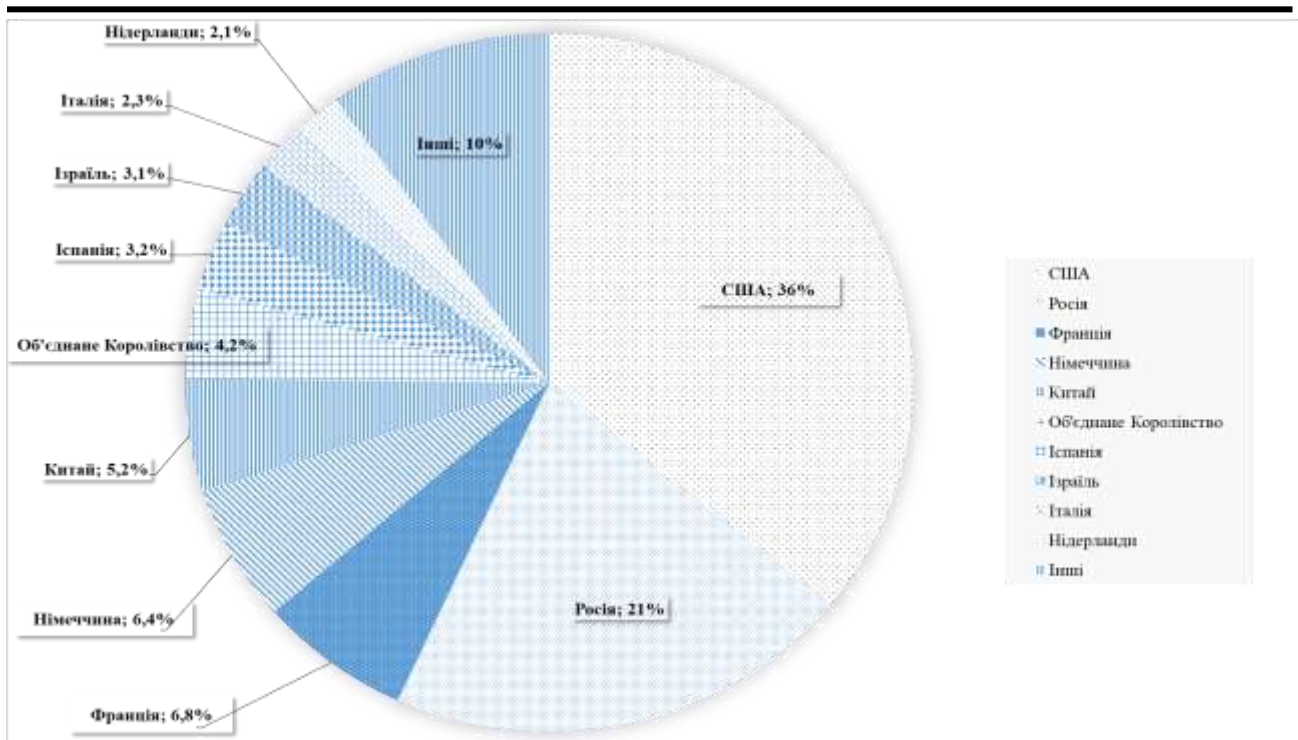
У 2019 р. країни світу продовжували нарощувати свій військовий потенціал, сукупні світові витрати дорівнювали приблизно 1917 млрд. дол. США (2,2% світового ВВП). Помітним є посилення суперництва на ринку між державами: зросли на 5,3% військові витрати США, на 5,1% – Китаю, на 6,8% – Індії. Серед країн Європи найбільше зростання військових витрат було характерне для Німеччини (10%). Серед регіонів найбільшим є зростання цих витрат в країнах Центральної Азії (16%) (рис. 3), нестабільною є ситуація в країнах Африки через постійні загрози виникнення збройних конфліктів, відповідно: зросли військові витрати в Уганді (52%), Буркіна-Фасо (22%), ДР Конго (16%), Центральноафриканській республіці (8,7%), Камеруні (1,4%), Малі (3,6%); зменшилися в Чаді (–5,1%), Нігері (–20%), Нігерії (–8,2%).

Рис. 3. Зміна військових витрат за субрегіонами світу, 2018-2019 рр.

Джерело: побудовано авторами за даними Стокгольмського інституту дослідження проблем миру

Глобальна монополізація світового ринку зброї є провідною тенденцією розвитку на початку третього тисячоліття, яка знаходить своє відображення у відповідній статистиці – п'ять найбільших експортерів (Сполучені Штати Америки, Російська Федерація, Китай, Франція та Німеччина) контролюють 74% ринку і відбулося утвердження на світовому ринку зброї кількох лідерів, які забезпечують більшість міжнародних експортних операцій. Найбільшими експортерами зброї у світі у 2014–2018 рр. були США, Росія, Китай, Німеччина, Франція, Великобританія, Ізраїль, Іспанія, Італія, Нідерланди (рис. 4).

Рис. 4. Частка країн-експортерів на світовому ринку зброї у 2014-2018 рр., %
 Джерело: побудовано авторами за даними Стокгольмського інституту дослідження проблем миру

В умовах глобалізації та посилення економічного суперництва загострюється проблема формування і реалізації конкурентних переваг національних економік. Зміна світових тенденцій привела до появи нових гравців на світовому ринку у вигляді транснаціональних компаній, регіональних і міжрегіональних альянсів, торгових блоків та інших об'єднань, що підсилюють свій безпосередній вплив на структуру конкурентних переваг країн в умовах глобалізації. Послаблення національного суверенітету країн світу і зниження ролі держави як регулятора в умовах глобалізації супроводжується переміщенням проблеми взаємодії на глобальний рівень. Тому проблема формування і реалізації конкурентних переваг країни вирішується не тільки на національному, але на світовому рівні з урахуванням впливу наднаціональних інститутів. Якщо в основі світового ринку лежить низка факторів, то обмеження, що встановлюються наднаціональними інститутами, можуть носити різноманітний характер.

Наслідком глобалізації в сучасному світі стає ослаблення ролі країн і зниження результативності державного регулювання. У цьому контексті змінюються підходи до управління державою, виконання основних функцій, адже вона, незважаючи на глобалізаційні процеси, продовжує виконувати функцію регулятора та несе відповідальність за внутрішні напрямки розвитку та зовнішні вектори позиціонування, питання військової безпеки країни. Для більшості країн світу актуальним є розробка військових доктрин, які забезпечують безпеку і є базою для ефективної консолідації та координації діяльності органів управління, причетних до цих процесів, тому визначають не лише питання милітаризації, а й економічне, ресурсне та інституційне підґрунтя. Щодо національної економіки, то, наприклад, Указом Президента України № 121/2021 від 25 березня 2021 р. було затверджено Стратегію воєнної безпеки України [12]. Таким чином, країни прагнуть зберегти свою значимість у процесах формування військової економіки та підтримання управлінських функцій.

Наслідком глобалізації в сучасному світі стає поступова втрата колишнього суверенітету національних держав, ослаблення ролі країн і зниження результативності державного регулювання. Одночасно із цією тенденцією спостерігається переміщення проблеми взаємодії країн на глобальному рівні. У зв'язку з цим зростає актуальність вирішення проблеми формування і реалізації конкурентних переваг національних економік в умовах глобалізації. В умовах зростаючої глобалізації і прискорення інтеграції національних економік у світове господарство, проблема вибору інструментів формування і реалізації конкурентних переваг країни стає найбільш актуальною. Глобалізація означає збільшення обсягів міжнародної торгівлі, відкриття національних ринків, вільний доступ до порівняльних переваг різних країн. Незважаючи на те, що світове господарство функціонує відповідно до ринкових законів, формування інтеграційних союзів супроводжується посиленням процесів економічного суперництва країн.

Таблиця 1

Кількісні показники стратегічних імперативів економічного суперництва

Змінні	Позначення
Індекс ДВ	x_1
ВВП на 1 особу, ПКС (current international \$)	x_2
Високотехнологічний експорт (% від промислового експорту)	x_3
Військові витрати (% від ВВП)	x_4
Військові витрати (% від загальних державних витрат)	x_5
Експорт товарів і послуг (% ВВП)	x_6
Імпорт товарів і послуг (% ВВП)	x_7
Промисловість, додана вартість (% ВВП)	x_8
Приватні користувачі інтернет (% від чисельності населення)	x_9
Індекс екологічної ефективності	x_{10}
Індекс соціального прогресу	x_{11}

Джерело: побудовано авторами

Визначимо залежність економічної конкурентоспроможності країн від імперативів економічного суперництва. Вибірка країн становить $n=116$, період, який оцінюється, – 2019 р. Враховуючи стратегічні імперативи, які були нами виокремлені, пропонуємо для їх кількісної характеристики показники, наведені у табл. 1.

$$Y = 16,8334 + 0,291x_1 + 0,00017x_2 + 0,11386x_3 + 0,03174x_4 + 0,2422x_5 + 0,0209x_6 - 0,09212x_7 + 0,0554x_8 + 0,00943x_9 + 0,126x_{10} + 0,18315x_{11} \quad R^2 = 0,92198 \quad (1)$$

де y – Індекс конкурентоспроможності;

x_1 – Індекс легкості ведення бізнесу;

x_2 – ВВП на 1 особу, ПКС (current international \$);

x_3 – високотехнологічний експорт (% від промислового експорту);

x_4 – військові витрати (% від ВВП);

x_5 – військові витрати (% від загальних державних витрат);

x_6 – експорт товарів і послуг (% ВВП);

x_7 – імпорт товарів і послуг (% ВВП);

x_8 – промисловість, додана вартість (% ВВП);

x_9 – приватні користувачі інтернету (% від чисельності населення);

x_{10} – Індекс екологічної ефективності;

x_{11} – Індекс соціального прогресу.

Для виявлення залежності економічної конкурентоспроможності країн побудовано багатфакторну лінійну модель (результати наведено у табл. 2).

Таблиця 2

Результати мультифакторної регресії залежності конкурентоспроможності країн від стратегічних імперативів економічного суперництва

Multiple Regression Results		
Dependent: NewVar1	Multiple R = ,96019948	F = 111,7312
R?= ,92198305	df = 11,104	
No. of cases: 116	adjusted R?= ,91373125	p = 0,000000
Standard error of estimate: 3,411801802		
Intercept: 16,833390718	Std.Error: 3,447320	t(104) = 4,8830 p = ,0000
NewVar2 b* = ,265	NewVar3 b* = ,360	NewVar4 b* = ,138
NewVar5 b* = ,004	NewVar6 b* = ,097	NewVar7 b* = ,056
NewVar8 b* = -,21	NewVar9 b* = ,042	NewVar10 b* = ,021
NewVar11 b* = ,175	NewVar12 b* = ,223	
(significant b* are highlighted in red)		

продовження табл. 2

Statistic		Summary Statistics; DV: NewVar1 (_08_081)				
		Value				
Multiple R		0,960199482				
Multiple R?		0,921983046				
Adjusted R?		0,913731253				
F(11,104)		111,731235				
p		0				
Std.Err. of Estimate		3,4118018				
Regression Summary for Dependent Variable: NewVar1 (_08_081) R= ,96019948 R?= ,92198305 Adjusted R?= ,91373125 F(11,104)=111,73 p						
N=116	b*	Std.Err. of b*	b	Std.Err. of b	t(104)	p-value
Intercept			16,83339	3,447321	4,88304	0,000004
NewVar2	0,265007	0,044661	0,29094	0,049031	5,93378	0,000000
NewVar3	0,359877	0,060334	0,00017	0,000029	5,96479	0,000000
NewVar4	0,137789	0,033076	0,13859	0,033269	4,16582	0,000064
NewVar5	0,004094	0,057094	0,03174	0,442628	0,07171	0,942971
NewVar6	0,096588	0,055136	0,24217	0,138242	1,75180	0,082756
NewVar7	0,055627	0,107280	0,02088	0,040259	0,51852	0,605194
NewVar8	-0,206793	0,092777	-0,09212	0,041331	-2,22892	0,027971
NewVar9	0,042151	0,037386	0,05541	0,049146	1,12747	0,262139
NewVar10	0,020815	0,065746	0,00943	0,029789	0,31659	0,752186
NewVar11	0,174963	0,075340	0,12599	0,054253	2,32232	0,022164
NewVar12	0,223116	0,072935	0,18315	0,059870	3,05912	0,002823

Джерело: побудовано авторами

У нашому випадку модель охопила 92,198% вхідних даних вибірки (тобто показники майже для 107 країн). Розрахуємо коефіцієнт еластичності, який дає змогу визначити зв'язок змінних із результатуючим показником за формулою:

$$E_{x_i} = b_i \cdot \frac{x_i}{y} \quad (2)$$

Результати розрахунків наведено у табл. 3. Зростання значення індексу легкості ведення бізнесу, ВВП на одну особу, індексу соціального прогресу, індексу екологічної ефективності на 1% призводить до росту індексу глобальної конкурентоспроможності на 0,317%, 0,069%, 0,251% і 0,099% відповідно. Натомість зростання частки імпорту товарів і послуг у ВВП на 1% призводить до зменшення індексу глобальної конкурентоспроможності на 0,097%.

Модель у стандартизованому вигляді буде такою:

$$Y = 0,265x_1 + 0,3599x_2 + 0,1378x_3 - 0,2068x_4 + 0,175x_5 + 0,2231x_6 \quad (3)$$

$$R^2 = 0,92198$$

β коефіцієнти регресії відображають відносний внесок кожної незалежної змінної в результуючу. У нашому випадку значення β -коефіцієнта при змінній x_2 є найбільшим.

Таблиця 3

Значення коефіцієнтів еластичності багатофакторної лінійної моделі

Показники	Коефіцієнт еластичності
Індекс легкості ведення бізнесу	0,317
ВВП на 1 особу, ПКС (current international \$)	0,069
Високотехнологічний експорт (% від промислового експорту)	0,00006
Імпорт товарів і послуг (% ВВП)	-0,097
Індекс екологічної ефективності	0,099
Індекс соціального прогресу	0,251

Джерело: розраховано авторами

Побудуємо кореляційну матрицю для визначення тісноти кореляційного зв'язку між 12 змінними, доповнивши вже обрані змінні x_{12} – Індекс глобальної конкурентоспроможності (табл. 4). За результатами проведеного кореляційного аналізу можна стверджувати про існування залежності Індексу глобальної конкурентоспроможності від Індексу легкості ведення бізнесу (DB), ВВП на 1 особу, кількості користувачів інтернету, індексів екологічної ефективності та соціального прогресу.

Таблиця 4

Матриця кореляцій кількісних показників стратегічних імперативів економічного суперництва країн та конкурентоспроможності

	x_1	x_2	x_3	x_4	x_5	x_6	x_7	x_8	x_9	x_{10}	x_{11}	x_{12}
x_1	1,000											
x_2	0,623	1,000										
x_3	0,438	0,357	1,000									
x_4	-0,023	0,027	-0,181	1,000								
x_5	-0,119	-	-0,095	0,833	1,000							
x_6	0,354	0,634	0,322	0,004	0,018	1,000						
x_7	0,225	0,420	0,237	-0,075	-0,051	0,910	1,000					
x_8	0,031	0,083	-0,018	0,390	0,312	0,043	-0,125	1,000				
x_9	0,728	0,772	0,332	0,173	0,013	0,440	0,228	0,184	1,000			
x_{10}	0,698	0,781	0,351	-0,073	-0,215	0,406	0,253	-0,178	0,784	1,000		
x_{11}	0,741	0,706	0,404	-0,085	-0,239	0,359	0,259	-0,094	0,805	0,878	1,000	
x_{12}	0,813	0,831	0,499	0,067	-0,028	0,394	0,180	0,090	0,840	0,842	0,837	1,000

Джерело: розраховано авторами

Проведемо аналіз власних значень факторів, щоб з'ясувати, який з них є найбільш значимим. У нашому випадку (табл. 5) перший фактор пояснює 43,39% дисперсії, другий – 19,56%, третій – 13,63%. Вибрані нами фактори вдало описують вибірку, охоплюють майже 77% даних. Водночас, варто визнати, що кількісні показники, які визначають економічне суперництво, можуть бути доповнені.

Таблиця 5

Власні значення факторів

Value	Eigenvalues (_08_081) Extraction: Principal components			
	Eigenvalue	% Total variance	Cumulative Eigenvalue	Cumulative %
1	4,772428	43,38571	4,772428	43,38571
2	2,151511	19,55919	6,923938	62,94490
3	1,498983	13,62712	8,422922	76,57202

Джерело: розраховано авторами

Фактор 1 формують показники розвитку країни (індекс DB, ВВП, % користувачів Інтернету, індекс екологічної ефективності та індекс соціального прогресу). Цей фактор має найбільшу вагу та інформативність (43,39%). Зазначимо, що змінні фактору мають від'ємні навантаження (табл. 6). Фактор 2 формує два види військових витрат. Інформативність фактору складає 19,56%. Змінні фактору мають тільки додатні навантаження. Фактор 3 формує зовнішньоекономічна діяльність (експорт – імпорт). Інформативність фактору складає 13,63%. Змінні фактору є з від'ємними навантаженнями.

Таблиця 6

Факторні навантаження

Variable	Factor Loadings (Unrotated) (_08_081) Extraction: Principal components (Marked loadings are >,700000)		
	Factor 1	Factor 2	Factor 3
x_1	-0,809966	0,034640	0,271572
x_2	-0,880494	0,141603	-0,023659

продовження табл. 6

x_3	-0,528080	-0,118633	-0,037133
x_4	0,073025	0,922181	0,054292
x_5	0,175896	0,877053	-0,087989
x_6	-0,672682	0,123419	-0,706557
x_7	-0,518425	-0,020753	-0,825065
x_8	0,029984	0,631706	0,099560
x_9	-0,860004	0,261046	0,265463
x_{10}	-0,885683	-0,084031	0,255021
x_{11}	-0,883044	-0,081395	0,295349
Expl.Var	4,772428	2,151511	1,498983
Prp.Totl	0,433857	0,195592	0,136271

Джерело: розраховано авторами

У загальному вигляді модель залежності факторів від факторних навантажень можна представити таким чином, отримаємо рівняння першої, другої і третьої головних компонент:

$$F_1 = -0,80996x_1 - 0,88049x_2 - 0,8600x_9 - 0,88568x_{10} - 0,88304x_{11} \quad (4)$$

$$F_2 = 0,92218x_4 + 0,87705x_5 \quad (5)$$

$$F_3 = -0,70656x_6 - 0,82507x_7 \quad (6)$$

Тоді модель залежності економічного суперництва від кількісних показників основних імперативів матиме вигляд:

$$y = 4,772F_1 + 2,15F_2 + 1,5F_3 \quad (7)$$

Побудуємо графік власних значень, так званий графік кам'янистого насипу, щоби з'ясувати кількість факторів, які варто використати на практиці (рис. 5). Бачимо, що падіння власних значень сповільнюється після 2 фактору, тому в нашому прикладі можна залишити 2 або 3 фактори.

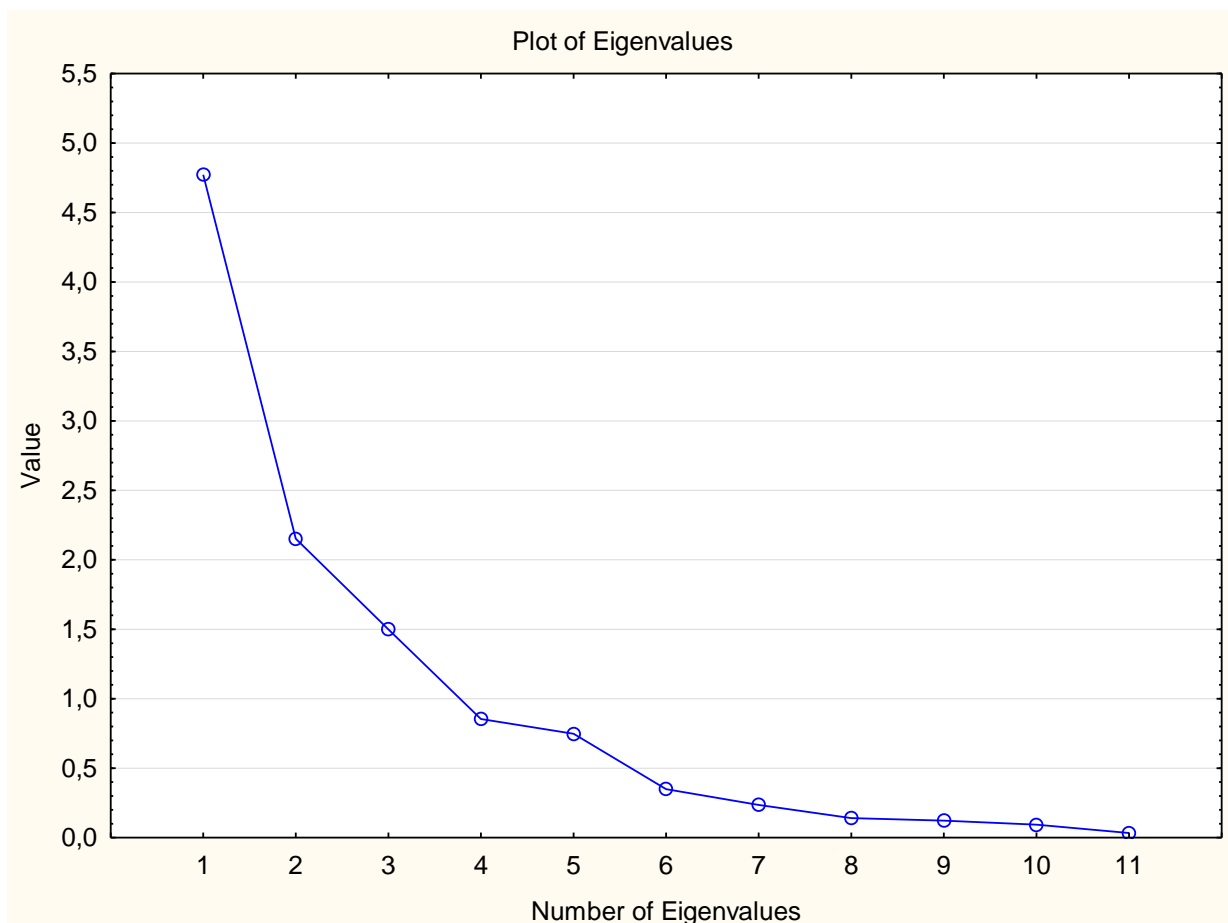

Рис. 5. Критерій кам'янистого насипу

Джерело: розраховано авторами

Таким чином, здійснений аналіз є емпіричним підтвердженням правильності теоретичного обґрунтування стратегічних імперативів економічного суперництва. Разом з тим, найбільший акцент країнам для досягнення переваг та утримання конкурентних позицій потрібно зосереджувати на першому факторі та його складових.

Висновки з проведеного дослідження. У глобальній економіці існує тісний зв'язок між механізмами економічного суперництва та зміцнення конкурентоспроможності країн, адже в останні роки посилюється напруга в міжнародних відносинах та формуються нові стратегічні імперативи, які визначатимуть у майбутньому розвиток цих процесів. Проведене оцінювання залежності економічної конкурентоспроможності країн від імперативів економічного суперництва показало, що існування залежності глобальної конкурентоспроможності від індексу легкості ведення бізнесу, ВВП на 1 особу, користувачів Інтернету, індексів екологічної ефективності та соціального прогресу. Проте не підтверджено вплив таких імперативів, як мілітаризація та інформатизація. Тому за допомогою інструментарію факторного аналізу було проведено поглиблений аналіз. Такий алгоритм розрахунків підтвердив правильність теоретично сформульованих базових імперативів економічного суперництва.

Таким чином, встановлено, що країни у глобальній економіці доволі часто опиняються перед вибором форми реалізації національної економічної та зовнішньополітичної доктрини, яка визначає сценарії їхньої поведінки, змінює формат управління соціально-економічними процесами. У даній ситуації особливої актуальності набувають специфічні стратегії нівелювання наслідків впливу економічного суперництва на національному та наднаціональному рівнях, які лежать в основі формування і реалізації конкурентних переваг у різних типах господарських систем в умовах глобалізації.

Література

1. Швиданенко О. А. Сучасні підходи до гармонізації інтересів суб'єктів конкурентних відносин на глобальному рівні. *Бізнес Інформ*. 2017. № 11. С. 36-40.
2. Hensel P. An Evolutionary Approach to the Study of Interstate Rivalry. *Conflict Management and Peace Science*. 1999. Vol. 17. № 2. P.175-206.
3. Wright Q. Problems of Stability and Progress in International Relations. *Quincy Wright*. Berkeley : University of California Press, 1954. P. 142-159.
4. Volker R. Berghahn. Militarism: The History of an International Debate, 1861-1979. Cambridge : Cambridge University Press, 1984. P. 7.
5. Lisa M. Grobar, Richard C. Porter. Benoit Revisited: Defense Spending and Economic Growth in LDCs. June 1, 1989. URL: <https://www.jstor.org/stable/173957> (дата звернення: 29.10.2021).
6. Hafiz Syed Mohsin Abbas, Xiaodong Xu¹, Chunxia Sun, Saif Ullah, Muhammad Ahsan Ali Raza. Impact of Domestic and Transboundary Conflicts on Militarization. URL: <https://www.degruyter.com/document/doi/10.1515/openms-2020-0102/html> (дата звернення: 29.10.2021).
7. Is military power still the key to international security? *NATO Review*. URL: <https://www.nato.int/docu/review/articles/2002/12/01/is-military-power-still-the-key-to-international-security/index.html> (дата звернення: 29.10.2021).
8. João Fábio Bertonha. Brazil: an emerging military power? The problem of the use of force in Brazilian international relations in the 21st century. URL: http://www.scielo.br/scielo.php?script=sci_arttext&pid=S0034-73292010000200006 (дата звернення: 29.10.2021).
9. Jackson Susan T. The national security exception, the global political economy and militarization. *The marketing of war in the age of neo-militarism*. Routledge, 2013. P. 226-247.
10. Lunstrum Elizabeth. Green militarization: anti-poaching efforts and the spatial contours of Kruger National Park. *Annals of the Association of American Geographers*. 2014. P. 816-832. URL: <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/00045608.2014.912545> (дата звернення: 29.10.2021).
11. Stockholm International Peace Research Institute. URL: <https://www.sipri.org/> (дата звернення: 29.10.2021).
12. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 25 березня 2021 року «Про Стратегію воєнної безпеки України» : Указ Президента України від 25.03. 2021 р. № 121/221. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/121/2021#n2> (дата звернення: 29.10.2021).

References

1. Shvydanenko, O.A. (2017), "Modern approaches to harmonizing the interests of the subjects of competitive relations at the global level", *Biznes Inform*, no. 11, pp. 36-40.
2. Hensel, P. (1999), "An Evolutionary Approach to the Study of Interstate Rivalry", *Conflict Management and Peace Science*, Vol. 17, no. 2, pp. 175-206.
3. Wright, Q. (1954), "Problems of Stability and Progress in International Relations", *Quincy Wright*, University of California Press, Berkeley, USA, pp. 142-159.
4. Volker, R. Berghahn (1984), *Militarism: The History of an International Debate, 1861-1979*, Cambridge University Press, Cambridge, UK, pp.7.

5. Grobar, Lisa M. and Porter, Richard C. (1989), Benoit Revisited: Defense Spending and Economic Growth in LDCs, available at: <https://www.jstor.org/stable/173957> (access date October 29, 2021).
6. Hafiz, Syed Mohsin Abbas, Xiaodong, Xu1, Chunxia, Sun, Saif, Ullah and Muhammad, Ahsan Ali Raza "Impact of Domestic and Transboundary Conflicts on Militarization", available at: <https://www.degruyter.com/document/doi/10.1515/openms-2020-0102/html> (access date October 29, 2021).
7. Is military power still the key to international security? *NATO Review*, available at: <https://www.nato.int/docu/review/articles/2002/12/01/is-military-power-still-the-key-to-international-security/index.html> (access date October 29, 2021).
8. João, Fábio Bertonha "Brazil: an emerging military power? The problem of the use of force in Brazilian international relations in the 21st century", available at: http://www.scielo.br/scielo.php?script=sci_arttext&pid=S0034-73292010000200006 (access date October 29, 2021).
9. Jackson, Susan T. (2013), "The national security exception, the global political economy and militarization", *The marketing of war in the age of neo-militarism*, Routledge, UK, pp. 226-247.
10. Lunstrum, Elizabeth (2014), "Green militarization: anti-poaching efforts and the spatial contours of Kruger National Park", *Annals of the Association of American Geographers*, pp. 816-832, available at: <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/00045608.2014.912545> (access date October 29, 2021).
11. Stockholm International Peace Research Institute, available at: <https://www.sipri.org/> (access date October 29, 2021).
12. President of Ukraine (2021), Decree of the President of Ukraine "On the decision of the National Security and Defense Council of Ukraine of March 25, 2021 "On the Strategy of Military Security of Ukraine"" dated 25.03.2021 no. 121/221, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/121/2021#n2> (access date October 29, 2021).